

NADBISKUP STEPINAC – POBORNİK BOŽANSKIH ČOVJEKOVIH PRAVA

Bonaventura DUDA, Zagreb

Alojzije kardinal Stepinac, *Propovijedi, Govori, Poruke* (1941–1946). Pripremili i Uvod napisali Juraj Batelja i Celestin Tomić. Zagreb 1996.

Osobita mi je i draga čast što smijem sudjelovati u predstavljanju ove, zasa-
da jedinstvene i navještajne knjige *Propovijedi, Govori, Poruke* zagrebačkoga
nadbiskupa, Sluge Božjega kardinala Alojzija Stepinca. Ova knjiga sadrži njego-
ve propovijedi i druge slične nastupe od godine 1941. do godine 1946. Knjigu su
pripremili i popratili opširnim uvodom dr. Juraj Batelja, postulator Stepinčeve
kauze i njegov mnogostruki suradnik, zaslužni dr. o. Celestin Tomić. Predgovo-
rom ju je popratio Stepinčev nasljednik, nadbiskup zagrebački kardinal Franjo
Kuharić. Knjigu je izdala Postulatura za kanonizaciju Sluge Božjega kardinala
Alojzija Stepinca zajedno s izdavačem AGM («A. G. Matoš») iz Zagreba.

Izražavam najsrdačnije čestitke izdavačima, a osobito prirediteljima ovoga
izdanja dru Jurju Batelji i dru Celestinu Tomiću. Njima ovom prilikom čestitamo
i zahvaljujemo ne samo za ovu knjigu, nego osobito za golem, javnosti dosta ne-
poznat posao, što su ga dosada tako čudesno obavili, pripravljavajući najsvestraniju
dokumentaciju o kardinalu Stepincu u nekoliko svezaka od po tisuću i više strani-
ca koju podastiru Kongregaciji za kauze svetaca. Želimo im da mogu nastaviti
tim istim, doista čudesnim elanom dok kauzu, koliko je to ljudski posao, ne dove-
du do željena uspjeha.

I.

Propovjednički opus našega Sluge Božjega treba svakako razdijeliti bar na
dva, ako ne i na tri razdoblja. Prvo razdoblje obuhvaća vrijeme njegove aktivne
nadbiskupske službe, onamo od blagoslovljenoga dana njegova biskupskoga po-
svećenja 24. lipnja 1934. pa do njegova uhićenja 18. rujna 1946. Drugo pak raz-
doblje obuhvaća, smijemo reći u najjačem smislu: njegovo »pasivno« nadbiskup-
sko služenje («Passio Domini nostri Jesu Christi»), od uhićenja do svete smrti 10.

veljače 1960. To pak drugo razdoblje treba opet razlomiti na dva dijela. Ponajprije, ovamo spadaju njegove neizravne, pisane propovijedi u Lepoglavi i u Krašiću koje nikada nije izgovorio, a pisao ih je na uslugu svojemu svećenstvu. Velik je njihov dio, anonimno, izdao blagopokojni zagrebački kanonik i župnik Svete Marije mons. Nikola Borić kojega ovdje spominjemo s velikim poštovanjem. Iz toga pak opusa, nakon godine 1946., treba izdvojiti njegove aktivne propovijedi u krašićkom zatočeništvu.

Dakako, za prosudbu biskupskog učenja Sluge Božjega Alojzija Stepinca osobito su važne sve njegove aktivne propovijedi od 1934., a osobito od 1937. (nakon smrti nadbiskupa A. Bauera), pa do uhićenja 1946. U tom smislu ova knjiga, ako je prosuđujemo samo kronološki, sadrži tek manji dio toga Stepinčeva propovjedničkoga opusa. No sadržajno, upravo je ona, ovako kako nam se predstavlja, osobito važna da se izmjeri Stepinčeva statura u najteže vrijeme njegova aktivnoga nadbiskupovanja, u ratno vrijeme. Smatram stoga da je u predgovoru, prije *Uvoda*, trebalo kratko istaći zašto se pretječe naravni slijed Stepinčevih propovijedi, onamo od 1934., kako bi svaki čitatelj još jasnije uočio i pratio nakanu vrlih priređivača ove knjige.

Ovom prilikom želim upozoriti da je prvu zbirku Stepinčevih propovijedi, s uvodnim životopisom, izdao zagrebački svećenik u izbjeglištvu Eugen Beluhan Kostelić, duhovnik Hrvata u Španjolskoj, pod naslovom *Stepinac govori*, Valencia 1967. Zbirka sadrži 13 pisama, 10 marijanskih i 2 euharistijske propovijedi, 29 staleških, 26 blagdanskih i svetačkih, sa 13 okružnica i poruka.

Prvu teološku ocjenu Stepinčevih propovijedi, u sklopu svoga velikoga, dosada nenadmašenoga životopisa, podao je Sluga Božji o. Aleksa Benigar u svojoj knjizi *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Roma 1974 (navodim stranice po 2. izdanju, Zagreb 1993., str. 298–309).

Daljnji, detaljniji studij Stepinčevih propovijedi nalazimo u doktorskoj disertaciji Jurja Batelje, sadašnjega postulatora Stepinčeve kauze, u knjizi *Živjeti iz vjere – Duhovni lik i pastorska skrb Alojzija Stepinca*, Zagreb 1990. Tu nalazimo impozantan popis Stepinčevih propovijedi (str. 17–24) i prigodnih nagovora (str. 24–33) u razdoblju od 1934.–1945., preko 200 jedinica. Poruke tih propovijedi i nagovora Batelja je utkao u prouku Kardinalova lika i pastirske skrbi.

Napokon, evo i *Uvoda* u knjigu koju danas predstavljamo u kojemu nam priređivači na sedamdesetak stranica pružaju dosada najveći uvid u baštinu koju nam je namro nadbiskup Alojzije Stepinac. Napominjem da je ta prouka, koju nam sastaviše Batelja i Tomić, šira od samoga materijala ove knjige. Ona predstavlja, zapravo, uvod u cijelu zbirku, onamo od 1934. nadalje.

Kada spominjemo dosadašnja izdanja i prosudbe Stepinčevih propovijedi, spomenuti mi je i to da je zapravo prvu takvu, iako kratku prosudbu o Stepinčevu nadbiskupskom propovijedanju napisao, već godine 1944. o desetgodišnjici Nad-

biskupove posvete, zagrebački kanonik i urednik *Katoličkoga lista* dr. Janko Pe-
nić (KL 1944., 25, 290).

Druga se prosudba čula u bazilici Santa Maria Maggiore u Rimu na dan Ste-
pinčeva ukopa, a izrekao ju je tadanji rektor Hrvatskoga, sada Papinskoga hrvat-
skog zavoda sv. Jeronima u Rimu dr. Đuro Kokša: »Katkad se činilo kao da
(Stepinac) nije čovjek našega vremena. Kad je branio prava Crkve i ustajao pro-
tiv bezbožnoga ateizma i protiv modernih zabluda, odjekivala je u njegovu glasu
jeka dalekih vjekova, osjećali se naglasci sv. Atanazija i sv. Ambrozija. U stvari-
ma Crkve nije poznavao druge suce osim Boga u nebu i Svetog oca na zemlji«
(v. tekst naveden u ovoj knjizi, str. 23–24; tu je na str. 46 i prosudba pok. biskupa
dra Dragutina Nežića kao i stavak iz obrane dra Iva Politea na str. 16).

Želim spomenuti i prosudbu koju nam je u svom svjedočanstvu o nadbisku-
pu Stepincu ostavio njegov prisniji suradnik blagopokojni Vilim Cecelja koji
piše:

»Nadbiskup je upotrebljavao osobito svečane zgrade da u svojim propovije-
dima zauzme stav prema javnim zbivanjima. On je bio govornik činjenicâ i nika-
da nije letio po zraku. Njegove su propovijedi bile temeljito građene i povezane.
On se je za njih spremao u sjeni Tabernakula u Brezovici gdje je podigao samo-
stan Karmelićanki. Svoje tvrdnje potkrepljivao je uvijek obilnim navodima Sv.
pisma, koje je izvrsno poznavao, jednako Novog kao i Starog zavjeta. Govorio je
mirno i uvjerljivo, a u osobito važnim stvarima imao je propovijed uvijek pred
sobom i čitao je« (*Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog
nadbiskupa*, u odsjeku *Nadbiskupovi govori: Hrvatska revija* 1990., 4, 690–737;
ovaj navod je na str. 725).

I današnji zagrebački nadbiskup, Stepinčev nasljednik kardinal Franjo Kuha-
rić vrlo se često navraća na najrazličitije Stepinčeve pouke i poruke, a u njegovoj
knjizi *Poruke sa Stepinčeva groba* (2. izdanje, Zagreb 1995.) nalazimo na više
vrlo sročениh prosudba o Stepinčevu propovjedničkom daru i žaru. Evo jedne: »U
svjetlu Objave prosuđivao je cijeli misterij života i povijesti (...). Njemu je Bog –
živi Bog – bila najprisutnija Stvarnost koju je ljubio! Zato je ljubio i Crkvu
Božju! Zato je ljubio i čovjeka – sliku Božju! To je u njemu bila jedna ljubav i
jedno uvjerenje« (str. 7).

II.

No pridimo bliže samoj knjizi koju predstavljamo, a koja sadrži Stepinčev
katolički nauk iz ratnoga razdoblja, zapravo malo šire: od Stare godine 1940. pa
do njegove samoobrane 3. listopada 1946. na doista prežalosnom, ili točnije bi-
jednom procesu, kako ga je nazvao papa Pijo XII.

Dva su razloga razvidna iz same knjige, zašto se najprije izlazi s ratnim razdobljem Stepinčeva biskupskoga naučavanja. Prvi je, rekao bih, juridički: infamna Blaževićeva optužnica teretila je zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca ponajpače za to razdoblje, inkriminirajući i stavke iz tih propovijedi. No drugi je razlog još jači, poglavit: upravo se propovijedima iz toga razdoblja naš Sluga Božji potvrdio kao izvanredan i osobit zastupnik nepovrediva dostojanstva ljudske osobe i neotuđivih čovjekovih prava što ne ovise ni o kojoj ljudskoj vlasti jer im je i utemeljitelj i jamac, pa stoga i zahtjevnik sam Bog. Istina, Stepinac se takvim potvrđuje i u svojim ranijim nastupima, ali je ta tema osobito vruća, a snažno zastupana u tom najtežem razdoblju njegove aktivne biskupske službe, ugrožena sa svih strana: i sa strane razbješnjela rasizma i fašizma kao i revolucionarnoga komunizma, a i sa strane podivljalih nacionalizama te svih mogućih materijalističkih i pozitivističkih smanjenja i sakaćenja čovjekovih dimenzija. A za takvo pro-ročko i svjedočko suprotstavljanje svemu tomu zlu i zabludi zahtijevala se i osobita mudrost i razboritost, a nadasve osobita hrabrost za kojom je stajao čovjek spreman položiti i život za Božju i čovjekovu istinu.

»Uživljen u takvo vrijeme i u takvu nesreću svijeta – piše kardinal Franjo Kuharić – nadbiskup Stepinac je dozivao gotovo u svim svojim propovijedima u svijest svojih slušatelja dostojanstvo ljudske osobe, ali u svijetlu Božje objave. Zbog toga će ga povijest Crkve i svijeta upisati u niz najhrabrijih biskupa Europe onoga tragičnoga vremena. Osudio je hrabro i bez straha svaku zabludu i svaku mržnju: rasnu, klasnu, nacionalnu, vjersku, političku« (*Poruke sa Stepinčeva groba*, str. 123). A na drugomu mjestu: »Sav zauzet za Božju stvar on je sav zauzet i za čovjekovo dostojanstvo (...) Prije Koncila o dostojanstvu ljudske osobe razmišljao je koncilskim jezikom« (str. 1360).

Mimoiлаzeći stoga sve druge, vrlo bogate odlike i svojstva Stepinčevih propovijedi općenito, a osobito ovih izdanih u ovoj knjizi, smatram da je upravo netom istaknuta tema, to jest tema o nepovredivu dostojanstvu ljudske osobe i neotuđivim čovjekovim pravima, temeljna Stepinčeva poruka svomu vremenu, a onda svakomu, pa i našem vremenu. Njegovu bih propovijed intonirao žarkom riječju proroka Ilije: »Živoga mi Gospoda, Boga Izraelova, komu služim« (1 Kr 17,1; 18,15). U time toga Boga – čovjekova Stvoritelja, Spasitelja i Posvetitelja – Stepinac se u svom mračnom vremenu, koje nažalost još uvijek nije sasvim prošlo vrijeme, zauzima za čovjeka. I što treba osobito naglasiti: u Stepinca se u jedinstvenu objavljenu istinu povezuju i Bog i čovjek. Stoga je u njega zauzimanje za prava čovjekova ujedno bitka za prava Božja.

Najkraći sam izraz takva njegova stava našao u propovijedi na blagdan Krista Kralja 1942., u kojoj apostrofira katoličke muževe i žene, sve katoličke vjernike: »Vaša je sveta dužnost raditi na tome da se duh istinskoga evanđelja unosi u naš javni i privatni život. A u evanđelju uz Boga prvo mjesto, zapravo jedino

mjesto zauzima ljudska ličnost (...) Jer i najzadnja ljudska ličnost, zvala se kako mu drago i pripadala kojoj mu drago rasi ili narodu, nosi u sebi utisnut pečat Boga živoga, neumrlu dušu« (str. 213–214). Utemeljitelj, dakle, i jamac, pa stoga i najveći zahtjevnik čovjekovih prava – po Alojziju Stepincu – jest Bog.

III.

U ovoj knjizi susrećemo o tom Stepinčevu uvjerenju – da, točnije, o toj Stepinčevoj vjeri velike i stupovne tekstove koji su uglavnom već i dobro poznati. No ta se tema pojavljuje, rekli bismo sporadično, i u drugim Stepinčevim tekstovima koji su, po sebi, posvećeni drugim temama. Ali je baš to još značajnije, što on o toj svojoj vjeri u čovjeka, po Bogu, progovara gdje god mu se pruži prilika. Tako će u propovijedi o predragocjenoj Krvi Isusovoj, s očitom aluzijom na rase zablude, istaći »da ima samo jedno pravo plemstvo, a to je plemstvo Krvi Sina Božjega Isusa Krista kojega dionici mogu postaviti svi ljudi dobre volje« (str. 112). To je preludij u onu temeljnu njegovu izjavu na blagdan Krista Kralja 1943.: »Svi narodi i rase potječu od Boga. Stvarno postoji jedna rasa, a to je Božja rasa« (str. 212).

Od tih, velim, usputnih a važnih Stepinčevih tekstova o toj njegovoj velikoj temi odabirem i njegov nagovor pitomcima vojne akademije u Zagrebu. Vojnim dočasnicima progovara o tri temeljna strahopočitanja kojima trebaju biti prožeti, a to je strahopočitanje pred Bogom, pred bližnjim i pred samim sobom. Kada razvija misao o strahopočitanju pred bližnjim, snažno utuvljuje svoju misao: »Nemojte se nimalo čuditi kad kažem da ste prema svima dužni nastupiti sa strahopočitanjem. Jer tko bi se usudio da s prezirom ili omalovažavanjem gleda onoga koji je živa slika živoga Boga, a to je svaki čovjek, svi ljudi bez razlike, a za koje stoji pisano: Tko bude dirnuo u vas, dira zjenicu oka moga!« (str. 124). Važan mi je veoma ovaj stavak i zbog sadržaja, ali nadasve zbog navoda iz proroka Zaharije (2,12) što pokazuje u isto vrijeme i Stepinčevu biblijsku osjetljivost i vjersko utemeljenje njegove antropologije.

Najvažniji od takvih usputnih tekstova nalazim u izvatku propovijedi na blagdan Presvetoga Trojstva 1943. u kojemu naš Sluga Božji iz raznolikosti presvetih Osoba i njihova najsavršenijega jedinstva izvodi nauk o jedinstvu ljudskoga roda, u raznolikosti jezika i naroda (str. 163). Tu vjersku istinu utemeljuje s pozivom na Sveto pismo: »Načinimo čovjeka na sliku i priliku svoju« (Post 1,26).

I sada nam tek preostaje prava zadaća da se pozabavimo velikim i stupovnim tekstovima u kojima nadbiskup Stepinac, Sluga Božji, ne samo tvrdi nego i razvija te Svetim pismom potkrepljuje svoj temeljni biskupski vjerski nauk o nepovredivu dostojanstvu čovjekove osobe i o njezinim neotuđivim pravima. Dakako, to prelazi okvire ovakve svečanosti. Ipak, naznačujemo te velike i stupovne teksto-

ve, bar onako kako ih nalazimo u ovoj knjizi, ali pri tome ne smijemo zaboraviti ni njegove ranije nastupe o toj temi.

Kako već spomenuh, »magna charta« toga Stepinčeva biskupskoga naučavanja nalazi se u njegovoj najglasovitijoj propovijedi na završetku pokorničke procesije za mir, 31. listopada 1943. (str. 260 sl.). O tom grme i njegove propovijedi na Petrovo 1942. (str. 199 sl.) i na Papin dan u ožujku 1943. i 1945. (str. 230 sl.; 335 sl.), a osobito na blagdan Krista Kralja 1941. i 1942. (str. 120 sl.; 211 sl.), i na Sve svete 1944. (str. 322 sl.). Tomu su posvećeni i njegovi poznati nagovori zagrebačkim sveučilištarcima prigodom uskrsne duhovne obnove u bazilici Srca Isusova u ožujku 1942. i 1945. (str. 184 sl.; 339 sl.) čemu treba pribrojiti i onaj iz ožujka 1938. o pravom domoljublju (Benigar A., *Stepinac*, 2. izdanje Zagreb 1993., str. 397–399). U to se uvelike uklapa i propovijed na kraju svibnja 1942. (str. 192 sl.).

Već sam istakao da u svim tim Stepinčevim biskupskim učiteljskim nastupima treba dobro uočiti ovo dvoje: on prije svega nastupa kao učitelj vjere u svojoj nadbiskupiji, duboko svijestan da iznosi nauk Katoličke crkve duboko utemeljen u Svetom pismu. Nadalje, treba u svemu tomu dobro definirati njegovu temeljnu tezu, zatim uočiti cjelokupno njegovo izlaganje nauka o dostojanstvu čovjekovu i njegovim pravima (što u pojedinostima uključuje i nauk o istinskom domoljublju i o pravima naroda), a nadalje je važno biblijsko utemeljenje na koje se Stepinac poziva.

I upravo u vezi s tim posljednjim, to jest s biblijskim utemeljenjem Stepinčeva nauka o čovjekovu dostojanstvu, ne mogu odoljeti a da tomu ne posvetim bar časak ove svečanosti. Ponajprije, vrlo je točno istakao naš sadašnji zagrebački nadbiskup kardinal Kuharić da je Stepinčeva antropologija – antropologija Očenaša (Poruke sa Stepinčeva groba, str. 146–147). Bez namjere da to u pojedinostima razradim, želim samo u najkraćim potezima pobliže označiti tu Stepinčevu teološku, očenašku antropologiju. Ona se prije svega zasniva na redu stvaranja (*ordo creationis*) jer je čovjek iz Stvoriteljeve ruke proizišao kao slika Božja i kruna svega stvaranja (Post 1,26 sl.). Arhetip te čovjekove slike Božje, u svijetlu Kristovu, jesu Sveta Trojica – njihova troosobna različitost i u isto vrijeme naj-savršenije i najjednostavnije jedinstvo. U redu otkupljenja (*ordo redemptionis*) čovjek je pozvan da ostvari kao plemić, plemstvom Krvi Kristove. Prodahnut Duhom Božjim (usp. Post 2,7) čovjek je neuništivo biće, s dimenzijom neumrle vječnosti, a s pozivom vječnoga blaženstva s Bogom i u Bogu. Sav pak taj nauk kulminira u antropologiji Očenaša, od prve pa do one najteže molbe: »Otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim!« (usp. str. 110 i 129). Ta očenaška antropologija probija i u druge njegove nagovore, kao što je onaj varaždinskim uršulinkama 17. studenoga 1945: »Temelj sestrinske ljubavi je očinstvo Božje. Bog je Otac sviju i najgorih pijanica i bludnika i bogohulaca pa i najsvetijih duša... i mi smo njegova djeca, nebo je naš cilj« (str. 267).

U takvu božansku koncepciju čovjeka uklapa se i sva Stepinčeva, tako izražena moralna propovijed, zapravo cijelo njegovo pastirsko nastojanje koje ide za tim da pozove, prizove, opomene, nagovori svakoga čovjeka, osobito svoga biskupljanina, da se i ostvaruje kao takvo, božanski određeno biće – i kao pojedinac i kao obitelj i kao društvo i kao narod, pa ako hoćemo i kao država, u zagrljaju cjelokupne Božje obitelji čovječanstva.

Upravo kao takav, u svim oblicima svoga postojanja, čovjek je za Stepinca po proroku Zahariji (2,12), »zjenica oka Božjega« (str. 124).

* * *

I na kraju želim još jednom naglasiti: premda je upravo u ovoj knjizi, koju večeras predstavljamo, najopsežniji i poglavit Stepinčev nauk o čovjekovu dostojanstvu i njegovim neotuđivim pravima što iz toga dostojanstva slijede, treba pažljivo paljetkovati cjelokupnim Stepinčevim opusom, a nadalje njegovim aktivnim pastirskim učiteljskim nastupima, sve od godine 1934. nadalje. Tada će istom izaći na vidjelo u svim svojim nijansama, sa svim svojim pretpostavkama i posljedicama; njegova na Bogu utemeljena vjera u čovjeka koju je on neustrašivo propovijedao i za koju je, napokon, do mučeništva trpio.

Koliko je pak taj Stepinčev nauk u isto vrijeme katolički tradicionalan, a u ono vrijeme, sve do danas, osobito aktualan, pa stoga i providencijalan i proročki – stvar je daljnjih svestranijih i produbljenijih prouka. Svakako, taj je nauk zadio vrlo brzo i potvrdu povijesti, na koju se Stepinac »vedra čela i čiste savjesti« često pozivlje (usp. str. 341): u proglasu Ujedinjenih naroda, u povelji čovjekovih prava, u San Francisku 10. prosinca 1948. Još više, taj je nauk dobio i najvišu koncilsku potvrdu u učiteljstvu Crkve na Drugom vatikanskom saboru i u susljednom papinskom naučavanju, osobito u učiteljstvu pape Ivana Pavla II. Tomu se Papinu učiteljstvu Stepinac osobito približio u dvije točke: kada u Presvetoj Trojici gleda arhetip svih istinskih međuljudskih odnosa i kada zastupa prava narodâ, pa stoga i svoga hrvatskoga naroda. Ovo potonje došlo je do osobita izražaja u alokuciji pape Ivana Pavla II. pred Ujedinjenim narodima 5. listopada 1995. kada se Papa zauzeo da taj forum poveljom o pravima narodâ nadopuni svoju Povelju o pravima čovjekovim.

Vrijeme je da završimo!

Neka nam kao završnica posluži snažna riječ nadbiskupa Alojzija Stepinca, poslije zaognutoga kardinalskim grimizom, a danas već i naslovom Sluge Božjega. Donosimo tu riječ, radi jačega izražaja, u govorničkom stupcu, a uzimamo je iz najhrabrijega i najglasovitijega njegova interventa za čovjekovo dostojanstvo i prava čovjekova, iz propovijedi koju je održao pred katedralom 31. listopada 1943.:

»Naš bližnji, zvao se kako mu drago,
nije šaraf u državnoj mašini,
bila ona obojena crveno ili crno,
sivo ili zeleno,
nego je slobodno dijete Božje,
brat naš u Bogu.
Zato bližnjemu moramo priznati pravo
na život, imetak, čast,
jer je pisano –
ne ubij, ne ukradi, ne reci lažnoga svjedočanstva
na bližnjega svoga« (str. 264).

Pročitano na svečanom predavljanju knjige u dvorani »Vijenac« 19. lipnja 1996.